

CONSIDERAȚII PRELIMINARE ASUPRA CERAMICII DE TIP MUREȘ*

Săpăturile întreprinse în stațiunea de la Șanțul Mare se eșalonează de-a lungul a aproape opt decenii ; cercetările sistematice au fost precedate și însoțite de relativ numeroase descoperiri întâmplătoare care, chiar dacă nu au îmbogățit cunoștințele noastre stratigrafice, au îngăduit o altă vedere de ansamblu asupra formelor și ornamentelor culturii Mureș. Un loc aparte în totalitatea acestor surse de informație îl ocupă campaniile din 1960—62 ; 1964, care — prin materialul furnizat — au permis urmărirea formelor și ornamentelor de pe ceramica epocii bronzului din așezare.

Reunind tot ceea ce știm despre produsele de lut provenite din tell-ul de la Pecica, vom încerca în cele ce urmează să stabilim câteva criterii generale după care s-au condus cei ce le confecționau și le decorau.

Necunoscînd (sau neaplicînd la ceramică) principiul ornamentării prin pictură, mijloacele cu care oamenii comunității de la Șanțul Mare înfrumusețau produsele de lut, rămîn în domeniul exclusiv al valorificării plastice a volumelor. Elementele fundamentale ale decorului ceramicii de tip Mureș (avînd la bază cercetarea materialului de la Pecica) sînt următoarele : incizia, canelura, nervura, alveola și excrescența, care rămîn ca atare, fără a fi umplute, în cazul nostru, de exemplu cu materie albă, decît în mod cu totul izolat și necaracteristic¹.

Primul element, incizia, este în general executat cu instrument ascuțit (lemn, os, mai puțin probabil metal) care lasă o urmă destul de adîncă și lată de aproximativ 1 mm. Incizia nu are valoare stratigrafică, ea utilizîndu-se în toate fazele culturii Mureș, deși se poate observa o complicitate progresivă a motivelor realizate cu ajutorul inciziei².

Canelura, unul dintre cele mai răspîndite elemente de decorare a ceramicii Mureș și, fără îndoială, cel mai caracteristic pentru așezarea de la

---

* Articolul de față reprezintă un capitol din monografia în pregătire I. H. Crișan, E. Dörner, T. Soroceanu, *Pecica*. Succesiunea nivelelor este următoarea : VIII—V (faza timpurie a tell-ului de la Pecica) ; IV a—b (faza de tranziție) ; III—I (faza recentă). Nivelele IV, II, I au putut fi subîmpărțite : a = subdiviziunea recentă ; b = subdiviziunea timpurie.

¹ Girić, *Mokrín I*, mormîntul 282, pl. 89.

² Într-un moment încă greu de precizat apar pe gîtul vaselor (în cazul nostru cu două torți) grupuri de cîte două sau trei incizii orizontale, din care se vor dezvolta mai tîrziu, ordonate la fel, canelurile late.

Șanțul Mare, trebuie împărțit în două categorii, după dimensiuni. Prima cuprinde canelurile înguste (aprox. 1—2 mm. lățime) și superficiale, și ele utilizate — ca și inciziile — de la începutul până la sfârșitul așezării; canelurile late depășesc de regulă 3 mm. lățime. Atît inciziile cît și canelurile sînt utilizate de obicei în grupuri verticale de cîte trei, fiind surmontate de elemente ornamentale asemănătoare, dar plasate orizontal. O problemă neelucidată rămîne aceea a numărului de *trei*, grupuri care se repetă în toate nivelele, în diferite circumstanțe. S-ar putea formula ipoteza credinței într-un număr fast, dar aceasta înseamnă a supralicita datele oferite de material, chiar dacă ornamentele ni se par a fi uneori foarte grăitoare. Pentru a reveni la caneluri, am dori să amintim că înmulțirea și, în ultimă instanță, acoperirea unor părți întregi ale corpului cu caneluri late indică, conform stratigrafiei de la Pecica și în concordanță cu observații privind alte culturi învecinate³, o fază evoluată, chiar tîrzie în dezvoltarea ornamenticii.

Nervura, un alt element de ornamentare a ceramicii, nu are, chiar dacă observăm împărțirea în nervură simplă și nervură crestată, vreo importanță pentru cronologia relativă. Nervurile pot fi grupate și după dimensiuni: lungi sau scurte. Primele înconjoară de obicei diametrul maxim al vasului, formînd în două sau patru locuri unghiuri cu laturile arcuite, îndreptate cu vîrfurile în sus, în timp ce nervurile scurte (în grupuri de cîte trei) au ca loc predilect gîturile străchinilor (porțiunile verticale de după răsfrîngerea buzelor).

Deși nu este cunoscută din cele mai de jos nivele, alveola simplă reprezintă un element decorativ frecvent întîlnit, uneori chiar în grupuri de cîte trei. Ca o îmbogățire, cu valoare cronologică, trebuie remarcată apariția alveolei înconjurată cu un șir de împunsături, începînd cu nivelul de tranziție.

Excrescența, ca element ornamental pe ceramica de la Pecica, se cere și ea divizată în două grupe. Cea mai veche dintre ele cuprinde excrescențele conice simple, cunoscute încă din faza timpurie și care se mențin pînă la sfârșitul așezării. A doua grupă conține excrescențele piramidale simple, semnalate numai în fazele de tranziție și recentă. Excrescențele din ambele grupe pot fi găsite în combinație cu alveole, caneluri semicirculare și cu șiruri de împunsături, în cerc sau semicerc. Toate aceste asocieri de ornamente reflectă diverse stadii de evoluție ale ceramicii culturii Mureș.

După trecerea în revistă a elementelor decorative care stau la baza execuției ornamentelor sau a grupurilor de ornamente, am dori să conturăm imaginea de ansamblu, prin analiza principiilor fundamentale de decorare și concepere a formelor ceramice din cultura Mureș⁴.

³ Ordentlich, *Poselenija*, passim; Chidioșan, *Derșida*, fig. 12; Leahu, *Tei*, 113—126.

⁴ Cînd ne referim la „principii fundamentale de ornamentare”, „concepere a formelor” etc., avem în vedere relația arheolog — material arheologic și nu pe cea producător — obiect confecționat. Chiar dacă în comunitățile preistorice au fost create obiecte, uneori de o rară frumusețe, putem presupune pentru acele timpuri cel mult niște reguli meșteșugărești, în nici un caz niște principii.

Una din trăsăturile cele mai importante în ceea ce privește realizarea decorației este caracterul unghiular al ornamentelor, rezultând în cea mai mare parte a cazurilor unghiuri drepte, deși — semnificativ — nici măcar pe un singur fragment nu a fost descoperit meandru. Singurele ornamente la care se folosește linia curbă sînt unghiurile cu laturile arcuite și arcadele incizate, duble sau triple, ce pot fi sau nu umplute cu hașuri. În rest, decorația avînd la bază linia curbă (spirală, ghirlandă etc.) reprezintă împrumuturi mai mult sau mai puțin asimilate, dar în orice caz, necaracteristice.

Pe baza acestui sistem de unghiuri, îndeosebi drepte, este conceput și principiul esențial de împărțire a suprafeței destinate ornamentării, și anume metopa. Ea poate fi realizată prin incizii (corespunzînd în mare unei faze mai timpurii)⁵ sau cu ajutorul canelurilor (însemnînd o etapă mai tîrzie)⁶, deși utilizarea acestei diferențieri nu slujește decît la o împărțire generală și, în nici un caz, la nuanțări. Principiul metopei apare folosit pe vascioarele cu două torți, pe cele cu buze lobate și anse lunate⁷ sau pe cele cu o toartă, pe străchini etc., dar și pe cănițe cu o toartă supraînnălțată (împrumutate din cultura Otomani) sau pe vasele bombate, cu gît în formă de pilnie.

Alături de metopă, un alt principiu — avînd în vedere de data aceasta formele — este tronconicitatea. Fie că e vorba de străchini sau de vasele bitronconice, această manieră de concepere a vaselor își pune amprenta pe cea mai mare parte a formelor. Chiar și vascioarele piriforme cu două torți primesc într-o fază mai avansată un profil bitronconic.

Un aspect particular al ultimului nivel de la Pecica este încercarea de a exprima în ceramică o serie de vase și obiecte de metal. Analiza și reprezentarea grafică a formelor și accesoriilor folosite la turnat, descoperite în săpătura Roska, ne-a arătat că executarea propriu-zisă de piese de metal la Șanțul Mare începe doar la sfîrșitul fazei de tranziție pentru a continua pînă spre sfîrșitul așezării. Cu tot progresul înregistrat, existau, credem, carențe în ce privește cunoștințele meșteșugarilor de la Pecica despre laminare, construirea vaselor de metal etc. Așa se explică probabil, tendința de a imita aceste produse de lux, care nici nu reprezentau de altfel o necesitate așa de stringentă ca armele sau uneltele din metal.

⁵ Metopa executată cu ajutorul inciziilor sau a canelurilor înguste și superficiale apropie mult stilul de ornamentare al culturii Glina III — Schneckenberg (cf. Prox, *Schneckenbergkultur*, pl. 4) de cel din faza timpurie a culturii Mureș (cf. Sorocceanu, *Mokrîn*, fig. 14—15).

⁶ În general întilnită la Pecica chiar din nivelele inferioare. Este cert că cele două stiluri principale, incizie — canelură se interferează, iar faptul că la Mokrîn nu apare canelura lată ar putea ține de caracterul practicilor funerare, unde pătrunderea noutăților nu are un așa de liber acces.

În cadrul discuțiilor privitoare la ornamentică, ni se pare îngăduită observația că nu e indicat să se prezinte ca ilustrație, ba chiar să se facă considerații asupra ceramicii de tip „Perlam-Pecica” (Dumitrescu, *Arta*, 311 și 310 fig. 336) analizîndu-se modul de decorare a unui vas eneolitic, publicat de altfel într-o lucrare de sinteză asupra epocii respective (Roman, *Strukturänderungen*, 89 fig. 37/9).

⁷ Este însă firesc ca pe acest tip de vas să nu apară metope realizate cu incizii.

Discuția a fost deschisă de Childe⁸, care presupunea pentru forma mai multor vase de la Pecica și Vatina un caracter „intensely metallic”. El revine într-un studiu special⁹, oferind câteva analogii pentru vasele cu buze lobate, anse lunate și picior tronconic. După cum era și firesc, ipoteza savantului englez a suscitat polemici destul de aprinse, câștigându-și apărători și adversari¹⁰. Fără a avea pretenția rezolvării, ne-am îngădui să amintim în continuare câteva fragmente ceramice descoperite în săpăturile recente de la Pecica, piese care întăresc ipoteza imitării modelelor metalice.

Prima dintre piese este măsuța de cult cu patru picioare, descoperită „lingă vatra bronz” (nivelul I a). Tabla propriu-zisă era rotundă, mărginită de o bordură ornamentată cu două benzi duble incizate, în zig-zag. Piesa de lingă vatra bronz avea probabil și o lobare, ceea ce nu schimbă aspectul general. O măsuță de cult, descoperită la Enkomi¹¹, în Cipru, pare să ofere o analogie relativ bună, gândindu-ne mai ales la forma rotundă și la bordura puțin înălțată¹². Așa cum accentuam și mai înainte, în lut nu se puteau realiza benzile de metal curbate, care serveau la susținerea măsuței de cult. Din această cauză, replicile în lut ale acestui tip de obiect se sprijină pe patru picioare apropiate unul de celălalt sau pe unul singur, tronconic și gol pe dinăuntru¹³.

O a doua piesă ce pare să fi avut un model în metal, în speță bronzul, este un fragment ceramic din nivelul I nediferențiat, ornamentat cu nervuri și incizii slab profilate, plasate orizontal, în dublu registru și cu excrescențe conice care amintesc tehnica „au repoussé” (Getriebetechnik). Obiectele de metal care au fost imitate sînt, foarte probabil, ciste sau — luate ca exemplu numai din punct de vedere ornamental — armuri¹⁴. Fragmente foarte asemănătoare de bronz provin, eventual, dintr-un vas de la Rinyaszentkirály, comit. Somogy¹⁵, care, ca și exemplarele citate mai sus, au aceeași organizare a elementelor ornamentale.

În sfîrșit, un ultim obiect din ceramică pentru care se poate avea în vedere un prototip din metal este fragmentul cu profil ondulat din nivelul I nediferențiat. Această manieră de a prelucra metalul e cunoscută cu mult înainte de existența siturilor bronzului final¹⁶. Ni se pare greu de precizat ce produs de tablă ondulată a fost imitat de olarii de la Pecica, importanța descoperirii rezidînd în legătura stabilită între piesa de metal și cea de lut.

⁸ *Danube*, 382.

⁹ *Notes*, 291 sqq.

¹⁰ Dumitrescu, *Cirna*, 293 cu discuție și bibliografie.

¹¹ Schaeffer, *Stratigraphie*, pl. 56.

¹² Analogia prezentată de noi nu trebuie considerată în sensul unei copieri direct în lut.

¹³ Nu ar fi exclus ca piesele din sud să ofere și o bază, deocamdată largă, pentru datarea absolută a ultimului nivel de la Pecica, între 1400 și 1150, cînd este plasată măsuța de cult de la Enkomi (SK III cf. Buchholz/Karageorghis, *Altägäis*, 159).

¹⁴ Paulík, *Panzer*, 54.

¹⁵ Hampel, *Bronzkor*, pl. 215/13—14.

¹⁶ Vezi de ex., Buchholz/Karageorghis, *Altägäis*, 344 fig. 1088 a—b (SH I, sec. al 16-lea).

În încheierea considerațiilor asupra ceramicii de tip Mureș, am socotit util să prezentăm câteva elemente de formă și decor ce reușesc — singure, dar mai ales în diferite combinații — să contribuie la nuanțarea fixării cronologice a ceramicii.

Se observă în general o evoluție a Standring-ului spre picior tronconic. Începînd aproximativ din nivelul al VI-lea pînă la sfîrșitul așezării, această transformare este ușor de urmărit. Mai dificilă este problema apariției lobilor, a buzelor lobate, legate de vasele cu două torți. În orice caz, considerăm că trebuie reținută apariția lobilor de acest tip încă din nivelul al V-lea, deci spre sfîrșitul fazei vechi. Spre deosebire de aceștia, vasele cu gura ovală sau rombică sînt sesizabile începînd doar cu nivelul de tranziție, ceea ce indică mai degrabă o influență străină sau participarea unui factor cultural străin. Același nivel de tranziție ne furnizează pentru prima oară și excrescențe piramidale și alveole înconjurate de împunsături. Amîndouă aceste ornamente continuă să viețuiască pînă la sfîrșitul așezării, fiind caracteristice cu preponderență fazei recente. În momentul în care ele se îmbogățesc cu caneluri semicirculare, respectiv cu excrescențe conice și, uneori, cu caneluri circulare, ele devin tipice pentru faza finală (niv. I) a stațiunii de pe Mureș.

După faza de tranziție, începînd doar din nivelul al III-lea constatăm prezența canelurilor scurte, în grupuri (de obicei patru sau șase) dispuse radial pe partea superioară a buzei. Canelarea unor părți din suprafața vaselor ne ajută încă o dată la o mai bună datare în cronologie relativă. Este vorba de ornamentarea gîtului cu un grup de caneluri late, orizontale și de aceleași motive decorative plasate în sensul circumferinței, pe partea superioară a buzei, ambele cazuri oferindu-ne exemple doar pentru ultimele două nivele¹⁷.

Toate ornamentele înșirate vor constitui, sperăm, o bază de plecare pentru plasarea cronologică a diferitelor produse ceramice, în primul rînd din interiorul ariei de răspîndire a culturii Mureș, dar și a unor obiective aparținînd culturilor învecinate.

TUDOR SOROCEANU

ABREVIERI

Buchholz/Karageorghis, Altägäis = H. G. Buchholz/V. Karageorghis, *Altägäis und Altkypros*, Tübingen, 1971.

Chidioșan, Derșida = N. Chidioșan, *Beiträge zur Kenntnis der Wietenbergkultur im Lichte der neuen Funde von Derșida, Dacia*, 12, 1968, 155—175.

¹⁷ Canelurile orizontale pe gît și partea superioară a buzei preced — ne referim la vasele bitronconice care constituie forme neîmlocit antemergătoare — decorul așa-numitelor Pseudoprotovillanovaurnen (vezi Foltiny, *Zum Problem*, 333—335).

- Childe, Danube = V. G. Childe, *The Danube in prehistory*, Oxford, 1927.
- Childe, Notes = V. G. Childe, *Notes on the chronology on the hungarian Bronze Age*, *AAH*, 7, 1956, 291–299.
- Dumitrescu, Cîrna = Vl. Dumitrescu, *Necropola de incineratie din epoca bronzului de la Cîrna*, *Biblioteca de arheologie*, IV (1961).
- Dumitrescu, Arta = Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974.
- Foltiny, Zum Problem = S. Foltiny, *Zum Problem der sogenannten „Pseudo-Protovillanovaurnen“*, *Origini*, 2, 1968, 333–357.
- Girić, Mokrin I = M. Girić, *Mokrin, nekropola ranog bronzanog doba*, Bd. I, *Dissertationes et Monographiae*, XI, Beograd, 1971.
- Hampel, Bronzkor = J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, Budapest, III rész, 1896.
- Leahu, Tei = V. Leahu, *Cultura Tei*, București, f.a.
- Ordentlich, Poselenija = I. Ordentlich, *Poselenija v Otomani v svete poslednih raskopok, Dacia*, 7, 1963, 115–138.
- Paulik, Panzer = J. Paulik, *Panzer der jüngeren Bronzezeit aus der Slowakei*, 49 *BerRGK*, 1968 (1970 41–61).
- Prox, Schneckenbergkultur = A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Kronstadt, 1941.
- Schaeffer, Stratigraphie = C. F. A. Schaeffer, *Stratigraphie Comparée et Chronologie de l'Asie Occidentale (III-e et II-e millénaires)* London, 1948.
- Soroceanu, Mokrin = T. Soroceanu, *Die Bedeutung des Gräberfeldes von Mokrin für die relative Chronologie der frühen Bronzezeit in Banat*, *PZ*, 50, 1975, 161–179.
- Roman, Strukturänderungen = P. I. Roman, *Strukturänderungen des Endäneolithikum im Donau-Karpaten-Raum, Dacia*, 15, 1971, 31–171.

VORLÄUFIGE BETRACHTUNGEN ÜBER DIE KERAMIK VOM MUREȘ-TYP

(Z u s a m m e n f a s s u n g)

Im vorliegenden Artikel stellt der Verfasser eine Reihe für die Mureș-Kultur charakteristische Zierelemente (Ritzlinien, Kannelüre, Rippen, Alveolen, vor, besonders in spezifischen Kombinationen, einige Grundsätze der Ausführung und Anordnung der Gefäßoberflächen sowie einige, Metallvorbilder nachahmende Tongegenstände.